

“АЁЛЛАР АДАБИЁТИ” ТУШУНЧАСИ ХУСУСИДА МУЛОҲАЗАЛАР (Ўзбек ва хитой адабиётининг қиёсий таҳлили мисолида)

Назирова Шукрия Миадовна –ТошДШУ Хитойшунослик факультети,
“Хитой филологияси” кафедраси доц.в.б., PhD
Тел: +99890 97 7419110, e-mail: doston088@mail.ru

Аннотация: Мазкур мақолада “аёллар адабиёти” тушунчасининг моҳияти, бу тушунча хусусидаги мавжуд қарашлар ҳақидаги мулоҳазалар ўрганилади. Шунингдек, ўзбек ва хитой адабиётида аёллар ижодининг дебочаси, хитойда “аёллар адабиёти”нинг шаклланиши каби масалаларга ойдинлик киритилади. Ўзбек адабиётида хонликлар давридаги адабий муҳит ва уларда аёлларнинг мавқеи, хитой адабиётида аёллар ижодида туртки бўлган ижтимоий-сиёсий воқеалар тарихий манбалар орқали тадқиқ этилади.

Калит сўзлар: аёллар адабиёти, хонликлар даври, отинлар, жади́дчилик ҳаракати, Синьхай инқилоби, 4-май ҳаракати, аёллар ҳуқуқи, “Аёллар учун тўрт китоб” (四女书)

Аннотация: В данной статье рассматривается сущность понятия «женская литература», комментируются существующие точки зрения на это понятие. Также уточняются такие вопросы, как прелюдия к женскому творчеству в узбекской и китайской литературе, становление «женской литературы» в Китае. Через исторические источники исследуются литературная среда ханского периода в узбекской литературе и роль в них женщины, общественно-политические события, приведшие к созданию женщины в китайской литературе.

Ключевые слова: женская литература, период ханства, джадидское движение, Синьхайская революция, движение 4 мая, права женщин, «четыре книги для женщин» (四女书)

Annotation: This article discusses the essence of the concept of “women's literature”, comments on the existing points of view on this concept. It also clarifies such issues as the prelude to women's creativity in Uzbek and Chinese literature, the formation of “women's literature” in China. Through historical sources, the literary environment of the Khan period in Uzbek literature and the role of women in them, socio-political events that led to the creation of a woman in Chinese literature are studied.

Key words: women's literature, Jadid movement, Xinhai Revolution, May 4th movement, women's rights, “four books for women”

Тарихга назар ташласак, жамиятда аёлларнинг ўрни, мавқеи, ҳуқуқи масаласи ҳар доим баҳсли ва долзарб масалалардан бири бўлиб келган. “аёллар адабиёти” тушунчаси ҳам шу масалаларнинг ажралмас, узвий бир қисми ҳисобланади. “Аёллар адабиёти” тушунчаси турли халқлар адабиётида турли даврларда турли вазиятлар тақозоси билан пайдо бўлган. Баъзи халқларда эса таниқли аёл ижодкорлари бўлгани ҳолда улар “аёллар адабиёти” номи билан алоҳида ажратилмайди.

Ҳозирда “аёллар адабиёти” тушунчаси хусусида турли бир-бирига зид қарашлар ва ёндашувлар мавжуд. Адабиёт жинсга қараб бўлинмайди, адабиёт фақат яхши ёки ёмон бўлиши мумкин, “аёллар адабиёти” бу асоссиз бир тушунча деган қарашлар ҳам бор. Ва аксинча, адабиёт бўлинади “адабиёт ҳозир ҳам бўлинади, илгари ҳам бўлинган, фақат, эркаклар адабиёти – бу адабиёт, аёллар адабиёти – бу резервация, деган иддао билан бўлинади” [1], деган фикрлар илгари сурилган. Шунингдек, “табиат аёлларга истеъдод учқунини ажратиши мумкин, лекин ҳеч қачон даҳони бермайди” [2], “аёллар шеърляти – онгсиз тақлид” [3] дея аёл ижодкорлар ижодига менсимай, паст назар билан қарашлар ҳам мавжуд бўлган. Бизнингча, инсон ўзининг ижодий қобилиятини жинсидан қатъий назар намоён қилиш имконига эга. Ва бадиий асарнинг қиммати унинг бадиий баркамоллиги, унда кўтарилган муаммонинг долзарблиги, умумбашарий қадриятларнинг нечоғлик ифода этилгани ва, энг муҳими, Инсон тақдирининг жумбоғ-у ечимлари, инсоннинг ботини-ю зоҳири тасвирининг ҳаққонийлиги билан белгиланади.

“Аёллар адабиёти” деганда, бир гуруҳ олимлар “аёлларга бағишланган, аёллар мавзусидаги” асарларни тушунишса, иккинчи бир гуруҳ олимлар “аёл ижодкорлар томонидан яратилган асарлар”ни. Биз иккинчи гуруҳ олимлари нуқтаи назарига қисман қўшиламиз. Бизнингча, аёллар мавзуси бадиий асарнинг тематик кўламини ифодаловчи ҳодиса бўлса, аёллар адабиёти – бадиий ижоднинг яратувчиси билан боғлиқ ҳодисадир; қисман дейишимизнинг сабаби, ўзи эркак ижодкор бўла туриб “аёл тилидан” аёл руҳиятини, ички дунёсини маҳорат билан ёритиб берган жуда кўплаб ёзувчилар бор. Ёзувчи ёки шоир (жинсидан, ёшидан қатъий назар) образ яратар экан “ўзга” (яъни аёл, эркак, ёш, қари ва ҳ.о.)нинг руҳиятига кириши, унинг тилидан гапириши шарт.

Ўзбек адабиётида ҳам махсус “аёллар адабиёти” тушунчаси мавжуд эмас, аммо аёллар ижоди мавжуд ва у ўз тарихига эга. Ўтмишга назар ташласак, асосан хонликлар даврида (19-аср) кам сонли аёл ижодкорлар: Жаҳонотин Увайсий, Дилшод Барно, Анбар отин, Нодирабегимнинг номлари зикр этилади. Ўзтиборли жиҳати, бу шоираларнинг аксарияти ўзлари ижоди билан шуғулланишлари билан бир вақтда бошқа хотин-қизларга ҳам хат-савод ўргатишган. Иккинчи жиҳати, уларнинг шеърлари тематикаси ниҳоятда кенг бўлган. Аёл муҳаббати, руҳий ҳолати, фарзандга меҳр каби соф аёллик туйғуларидан ташқари, хонлик даврида халқнинг турмуш шароити, халқнинг қисмати, Чор Россияси олиб борган сиёсатнинг оқибатлари, аёлларни маърифатли, эркин, жамиятнинг тенг ҳуқуқли аъзолари бўлишга чорлаш мотивлари ва бошқа ижтимоий-сиёсий воқеалар ҳам ўзининг юксак бадиий ифодасини топган. Уларнинг теран фикрлари, ижтимоий-сиёсий ҳаёт ҳақидаги мушоҳадалари ҳозирга қадар ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган.

Хонликлар давригача ҳам аёллар ижод этганликлари ҳақида ҳам маълумотлар учрайди. Айрим тазкираларда бошқа ижодкор аёллар ҳақида ҳам маълумотлар келтирилади. Аммо улар у қадар машҳурликка эришмаганлар. Бу даврда аёл ижодкорларнинг ниҳоятда кам бўлганлиги, энг аввало, саводсизлик, ўқиш ва ёзишни билмаслик билан изоҳлаш мумкин. Тарихдан маълумки XX асрнинг бошларига қадар аёлларнинг билим олиши масаласи жуда муаммоли

бўлган. Ва умуман аёлларнинг мавқеи, ҳуқуқи каби муаммолар мавжуд эди. Манбаларда келтирилишича Туркистонда хотин-қизлар мактаби бўлмаган. Қизлар вақти-вақти билан мулаларнинг хотинлари ёки “биби халфа”, “отин” деб аталган бирор бир ўқимишли аёлнинг уйида йиғилишиб туришган. Бу йиғилишларда аёллар асосан энг бошланғич диний билимларни, тикиш-бичиш ва баъзан хат савод ўрганишган. Аммо 19 асрнинг сўнгги чораги XX аср бошларида Туркистонда содир бўлган ўзгаришлар, жадидларнинг сайёҳи ҳаракатлари билан янги таълим тизимининг жорий этилиши, жадид мактабларининг очилиши, аёлларнинг ҳам илм олиш имкониятини пайдо бўлиши аёллар ўртасида саводхонликнинг ошишига олиб келди.

Натижада XX асрнинг ўрталарига келиб аёл ижодкорлар сони анча орта борди ва аср сўнгги чорагида уларнинг сони сезиларли ошди. Ўзбекистонда махсус “аёллар адабиёти” термини қўлланилмаса-да аёллар ижоди анча раванк топаётгани ҳеч кимга сир эмас. Ҳам шеърятда, ҳам насрда ижод қилаётган кўплаб ижодкор аёлларимиз, масалан, Зулфияхоним, Ҳалима Худойбердиева, Фароғат Камолова, Саломат Вафо ижоди нафақат ватанимизда балки жаҳон адабиёти сахнасига кириб бораётганлиги фикримизнинг исботидир.

Хитойда “аёллар адабиёти” (女性文学) тушунчаси мавжуд бўлиб унинг ривожига ўзига хос тарихга эга. Хитой азалдан шеърят, турли урф-одатлар ва анъаналарга бой мамлакат ҳисобланди. Хитойда бадиий сўз санъатининг пайдо бўлиши жуда қадим даврларга Шан сулоласи даврига бориб тақалади. Ўзбек адабиётида бўлгани сингари хитойда ҳам дастлаб шеърят ривож топган. Шеърӣ асарларнинг жуда катта қисми аёллар томонидан ижод этилган. Қадимги Хитой адабиётида “颂诗” (сонгши) ва “辞” (ци) шеърлари аёллар ижод қилган асосий жанрлар ҳисобланган [4]. Қадимги Хитойда насрий асарларга муносабат жуда салбий бўлган, Лу Синнинг фикрича, наср адабий шакл сифатида тан олинмаган. Шунингдек, аёлларнинг наср билан шуғулланиши тақиқланган. Насрий асарлар аёлни “тўғри йўлдан оздиради”, “чалғитади” деб ҳисобланган. Анча вақтгача аёллар ўзларининг асл исмларини бекитиб, маълум бир тахаллуслар билан ижод қилишган [5]. Баъзи манбаларда эса, аксинча, қадимги Хитойда жуда кўп аёл ижодкорлар бўлганлиги, уларнинг ижоди авлоддан авлодга қолдирилганлиги ҳақида гапирилади. Қизлар асосан уй шароитида таҳсил олганликлари ва ташқи олам билан мулоқотлари чекланганликлари туфайли уларнинг дунёқараши ҳам шунга мосланган, чегараланган. Гуйсиуларни анъаналарга қатъий риоя этилган ҳолда “Аёллар учун тўрт китоб” (四女书) (конфуций таълимотларига асосланган ва 4 та китобдан иборат тўплам) асосида тарбиялашган. Уларнинг ҳаёти кўпроқ *гетера* (қадимги Грецияда зодагонлар оиласидан чиққан турмуш қурмаган ва эркин ҳаёт тарзини кечирувчи аёл)ларнинг турмушини эслатган. Ўйиборли жиҳати, бу аёллар ҳам саводли, обрўли оилаларнинг қизлари бўлиб, тақдир тақозоси билан кўчага “чиқариб ташланган” инсонлардир. Улар ўзларининг ўткир зехни, ҳозиржавоблиги, зукколиги билан империянинг энг кучли шоирлари билан беллаша олганлар [6].

XIX asr – XX asrning boshlariga qadar Xitoy xalqi turmush tarzi, madaniyati (vэньхуа), санъати феодал тузум, конфуций таълимоти билан чамбарчас тарзда кечди. Шу билан бирга бу давр янги хитой адабиётининг шаклланиши учун замин хозирлаган бир босқич бўлди. Барча халқларнинг адабиёти ривожда ўша халқ ҳаётидаги ижтимоий-сиёсий ҳаёт жиддий таъсир кўрсатгани тарихдан маълум. Хитой адабиёти ҳам бундан истисно эмас. Мамлакат тарихида содир бўлган баъзи ижтимоий-сиёсий воқеалар хитой адабиётида айнан аёллар адабиётини махсус бир йўналиш сифатида шаклланиши ва қарор топишига жиддий таъсир кўрсатди. Шундай воқеалардан бири Синьхай инқилоби ва 4-май ҳаракатидир. Чунки, айнан Синьхай инқилоби (辛亥革命) дан сўнг ғарб либерал қарашларининг, фалсафий тафаккурининг хитой жамоатчилиқ фикрига таъсири кучайди. Мамлакатда бир-бирига боғлиқ иккита ҳаракат: “Янги маданият тарафдорлари” (新文化运动) ва “4-май ҳаракати” (五四运动) тарафдорларининг ғоялари етакчи мавқе эгаллади. Бу ҳаракатларнинг аъзоларининг асосий мақсади хитойнинг анъанавий маданияти ва ғарб илм-фан ва маданиятининг энг ижобий илғор тажрибаларини уйғунлаштирган ҳолда Янги маданиятни яратиш эди [7]. Бундан ташқари бу ҳаракат фаоллари (Чэн Дусю, Лян Цичао, Ху Ши, Лу Син ва б.) оила, демократик кадриятлар, таълим ва аёлнинг жамиятдаги ўрни каби масалаларга ҳам катта эътибор қаратдилар. Агар таъбир жоиз бўлса, айтиш мумкинки, хитой аёлини озод қилиш (妇女解放) – янги маданият учун ҳаракат тарафдорларининг асосий мақсадларидан бирига айланди. Биринчи жаҳон уруши йилларида аёллар ҳуқуқини ҳимоя қилиш ҳаракатлари жуда кучайди [8]. Тадқиқотчи Дороти Конинг фикрича, 19 асрнинг охири 20-асрнинг бoshларида Хитойда аёлларни маърифатли қилиш ва унинг ижтимоий мавқеини кўтаришга бўлган интилишлар Хитой жамиятининг либераллашуви, Хитойнинг замонавий оламга кириб боришига туртки берди [9].

Хулоса қилиб айтганда, адабий ҳаётда, ҳар бир миллат адабиётида аёл ижодкорларнинг ҳам ўзига хос ўрни ва аҳамияти бор. Миллат адабиётида аёл ижодкорларнинг фаолияти асосан, бирор бир тарихий воқеа, хусусан, аёллар ҳуқуқи ҳимояга олиниб, уларнинг саводхонлигига эътибор қаратилгач кенг ривож топган. Ўзбек адабиётида аёллар ижоди хонликлар даврида бир мунча тараққий этиб, сўнгра XX асрнинг бoshларига келибгина жонланган. Хитой адабиётида аёллар ижоди қадимий тарихга эга бўлиб, XX асрнинг бoshларида мамлакатда содир бўлган ижтимоий-сиёсий воқеалар туфайли жадал ривожланиш босқичига ўтди. Аёллар адабиёти намояндалари ижодида ҳам даврнинг энг муҳим ижтимоий-сиёсий воқеалари акс эттирилгани ҳолда, аёллар ҳам эркаклар билан бир қаторда жамоат ва давлат ишларида фаол иштирок этганлар. Албатта, биз мақола доирасида аёллар адабиётининг илк куртаклари, эндигина ривож топа бoshлаган йиллари ҳақида фикр юритдик. Бу масала ўз ечимини кутаётган мавзулардан ҳисобланади.

Адабиётлар:

1. Арбатова М., Женская литература как факт состоятельности отечественного феминизма. // Преображение. 1995. № 3. – С. 27.
2. Пономарев С.И. Наши писательницы. – СПб., 1991. – С. 20-22.
3. Мандельштам О. Литературная Москва // Мандельштам О.Э. Сочинения в 2 тт. Т.2. – М., 1990. – С. 275–276.
4. Хакунова Ж.А. «Женская» литература в Китае: традиции и современное состояние // Молодежный научный форум: Гуманитарные науки: электр. сб. ст. по мат. XLIII междунар. студ. науч.-практ. конф. № 3(42). URL: [https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/3\(42\).pdf](https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/3(42).pdf) (дата обращения: 01.09.2019).
5. Встречи и расставания. Лирика китайских поэтесс I-XX веков в переводах М.Басманова, *Чжэн Юнфу* 郑永福, *Лу Мэйи* 吕美颐. Чжунго фунюй тунши, миньго цзюань 中国妇女通史, 民国卷 (История женщин Китая, период Республики). Ханчжоу, 2010.- Б.21
6. *Dong Jinxia*. Women, sport and society in Modern China. London, 2003.; *Dooling A.D.* Women's literary feminism in twentieth century China. New York, 2005; *Ko D.* Teachers of the Inner Chambers. Women and culture in seventeenth-century China. Stanford, 1994.
7. 黄英: “女作家现代中国”2003 年美国哥伦比亚大学出版.